

АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ З ЛІТЕРАТУРНОГО КРАЄЗНАВСТВА (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ)

Марфінець Надія Василівна,
м.Ужгород

Стаття присвячена аналізу літературно-краєзнавчої складової у змістовій та структурній організації читанок, підручників для читання, які використовувались у школах Закарпаття (1900-1944рр.) Виділено підходи щодо побудови навчальної книги, які можуть збагатити теорію шкільного підручника з літературного краєзнавства.

Ключові слова: літературно-краєзнавча складова, текстовий компонент, тематичний блок, аналізовані підручники.

Важливою складовою сучасної шкільної гуманітарної освіти учнів є літературне краєзнавство, яке спрямоване на відродження духовності, історичної пам'яті, поваги до народних традицій, любові до рідного краю. Однак реалізація змісту регіонального компоненту у загальноосвітній школі можлива за умови ефективності одного із найважливіших дидактичних засобів – навчальної книги з літератури рідного краю.

Протягом розвитку та становлення літературного краєзнавства як дидактичної категорії у шкільництві Закарпаття педагогами та культурно-освітніми діячами було укладено чимало навчальних книг та посібників з літератури рідного краю. Вважаємо, що аналіз регіональної складової у змісті навчальної літератури допоможе виявити закономірності та тенденції розвитку змісту літературного краєзнавства у шкільництві краю.

Проблема аналізу шкільного підручника започаткована вченими В.Г.Бейлінсоном та Д.Д.Зуєвим, які ґрунтовно розробили структурно-функціональну модель навчальної книги [1]. Такий підхід, заснований на аналізі дидактичних функцій підручника, його структури, змістового та процесуального забезпечення, дозволяє проаналізувати конкретний зміст підручника через реалізацію інформаційної, мотиваційної, виховної, трансформаційної функцій підручника.

Теоретичні підходи до аналізу підручників для школи першого ступеня розглядає дослідниця Я.П.Кодлюк [12]. Доцільність використання структурно-функціонального підходу як основи аналізу дидактичних засад навчальної книги обґрунтовує Л.М.Височан [9]. Як зауважує дослідниця, єдиних науково обґрунтованих критеріїв аналізу й оцінювання навчальної літератури немає, хоча напрацювання вчених у зазначеному аспекті чималі. Водночас домінує думка, що узагальненою характеристикою якості шкільного підручника, яка впливає з його двоєдиної сутності, мають стати дидактичні показники [9, с.49].

Французькі вчені Жерар Ф.-М., Росж'єр К. виділяють основні етапи оцінювання навчальної книги: 1) визначення цілей оцінювання; 2) встановлення критеріїв; 3) збір даних та формулювання висновків [11].

Окрім того, підручник як соціально-педагогічний феномен вивчали Л.Березівська, Н.Бігданець – Білоскаленко, Т.Гавриленко, Т.Завгородня, І.Курляк, В.Оліфіренко, І.Руснак, О.Сухомлинська, Б.Ступарик. Психолого-педагогічні функції шкільного підручника досліджували М.Бурда, Н.Буринська, Ю.Гільбух, О.Дусаविцький, Г.Костюк, І.Лернер, В.Онищук, Н.Тализіна, С.Якиманська. Різноманітну спрямованість змісту підручників досліджено І.Баєм, Р.Зозуляк, Н.Кузьменко.

Окремі аспекти окресленої проблеми розглядали у дисертаційних дослідженнях М.І.Кляп, Л.В.Маляр, Г.М.Розлуцька, Л.Г.Стахів, О.Й.Фізеші, П.М.Ходанич. Проте історико-педагогічний процес розвитку краєзнавчого змісту у навчальних книгах для читання та посібниках з літератури рідного краю шкільництва Закарпаття не розглядався.

Мета роботи – аналіз краєзнавчого компоненту у книгах для читання, які використовувались у школах Закарпаття (1900 – 1944рр.). Аналіз навчальної літератури з літературного краєзнавства дозволяє констатувати, що за весь період розвитку літературної освіти у шкільництві Закарпаття сформувалися два типи навчальних посібників.

До першого типу належать хрестоматії, посібники та антології з літератури рідного краю, основу змісту яких складає власне регіональна література. Прикладом таких посібників слугають наступні: "Хрестоматія церковно-славянських і угро-руських літературних пам'яток" Є.Сабова (1893), "Літературні стремління Підкарпатської Русі" В.Бірчака (1936), "Альманах підкарпатських українських письменників" (Севлюш, 1936), "Гірські квіти. Збірник творів закарпатських авторок" (Ужгород, 1962), "Поети Закарпаття. Антологія закарпатської поезії" (Пряшів, 1965), "Хрестоматія закарпатської української літератури ХХ століття" (Кошиці, 1985), "Косиці Карпат" (1999), "Верховиночка" (2003) С.Жупанина, серія антологій – "Закарпатське оповідання ХХ століття" (2002), "Закарпатська поезія ХХ століття" (2003), "Закарпатська література для дітей ХХ століття" (2004).

Другий тип навчальних книг з літературного краєзнавства – це підручники, у яких твори регіонального письменства представлені у контексті національної та світової літератури. Навчальна література подібного типу використовувалась у шкільництві Закарпаття з початку двадцятого століття по 1944 рік. Сюди слід віднести підручники для читання, укладені В.Бірчаком, А.Волошином, А.Маркушем, В.Микитою, А.Седлачеком, Є.Фенциком, а також навчальні книги, видані регентським комісаріатом. Слід зауважити, що літературне краєзнавство як педагогічна категорія у цих підручниках представлена яскраво, самобутньо, багатогранно.

На основі структурного аналізу краєзнавчого компоненту навчальних книг для читання (другого виділеного нами типу навчальних книг з літературного краєзнавства) виокремлюємо наступні змістові лінії:

- Громадсько-патріотичні цінності.
- Історико-культурне життя краю.
- Соціально-побутові орієнтири.
- Народознавчі тексти.
- Географічні відомості.

Проведений аналіз регіонального компоненту читанок А.Волошина, А.Маркуша, Е.Фотула-Б.Заклинського, М.Микити-В.Поповича та П.Федора-М.Василенка засвідчує, що об'єднуючою стержневою акцентуючою домінантою у змісті всіх підручників для читання є ідея любові до рідного краю.

Цією ідеєю пронизані насамперед твори, які нами об'єднано в тематичний блок "Громадсько-патріотичні цінності". У цих творах дітям наголошувалося, що Карпати – це їх рідна отчина, вони повинні прагнути жити на рідній землі, що це "єсть родна земля, где жили отцы и дѣды наши" [6, с.72], землю цю треба берегти і любити так, як ми любимо рідну матір [23, с.56]. А гори Карпати всім нам "мили", "их не замѣним на чужи края" [19, с.96]. Необхідно цінувати, дорожити отчою землею, не продавати її "египетським купцям", "не ганьбитися її бідності", а працювати задля блага та процвітання рідного краю [24]. Почуття відданості рідному краю, жертвового служіння во ім'я процвітання малої батьківщини – Підкарпатської Русі – провідний мотив багатьох текстів виділеної сюжетної лінії.

Любов до рідного краю знаходить втілення у прислів'ях: "З рідної землі і ворона мила"; "На чужині і весна не красна" [24, с.167]; афоризмах О.Духновича [20, с.194]; висловах Т.Масарика про рідний край – "спізнай минувшину свого народу і вчися з його хиб (помилко)", "хто любить отчизну, мусить знати також, що саме он має робити. Діяльна любов означає обов'язок праці", "як у людини, так і у народа дивлюся головно на душу і на дух" [16, с.82]. Важливим засобом у формуванні любові до рідного краю служили твори закарпатських майстрів слова. Так, укладач А.Волошин у перших книгах для читання [2; 3] вміщує твори О.Духновича та І.Сільвая, а видання 20-30-х рр. [4; 7; 8] доповнює патріотичною та пейзажною лірикою О.Павловича,

В.Гренджі-Донського, Ю.Боршоша-Кум'ятського, Зореслава, І.Невицької.

О.Маркуш у співавторстві з Ю.Реваєм, крім зазначених вище авторів, включає прозові твори Луки Дем'яна - "Ярна природа", "Зимова природа на Верховині" [14; 15]. У читанках М.Микити [17], М.Микити-В.Поповича [18] та П.Федора-М.Василенка [19; 10; 22; 24; 20] закарпатське письменство представлено творами О.Духновича, А.Карабелеша, О.Павловича,

Є.Фенцика, М.Поповича, Ю.Ставровського-Попрадова, А.Митрака, І.Сільвая. Слід зауважити, що популярністю в укладачів підручників користувалися поезії "Я син Бескидів" О.Павловича [15; 23], "Я русин був" [3; 14; 19; 23; 21], "Підкарпатські русини" [14], "Лебедина пісня" [6; 8], "Послідня моя піснь" [18; 23], "Песнь земледельця весною" [17; 24], "Гімн Підкарпатських Русинів" [17; 20; 21] О.Духновича.

Таблиця 1
Громадянсько-патріотична складова краєзнавства

Твори навчальної книги	Джерело	Виховний потенціал
„Родина”, „Моя родина”, „Отчизна”, „Родное село”	[6]	Формування цілісного уявлення про рідний край, виховання любові та поваги до малої батьківщини, турботливого, бережного ставлення до отчої землі. Виховання почуття прекрасного, вміння насолоджуватися природою рідного краю.
„Я Русин був”, „По что я люблю Підкарпатську Русь”	[4]	
„Моя батьківщина”, „Люби своє!”, „Отчина”	[8]	
„Що я люблю”, „Родна земля”, „Хто я?”	[14]	
„Люби отчину”, „Бесіда мамки з Оленкою”, „Наша околиця”, „Рідний край”, „Я син Бескидів”, „Не продам рідну землю”	[15]	
„Кто я?”, „То наші любі, високі Карпати(І.Воробкевич)”, „Родна земля”, „Що я люблю”, „Я русин був”, „Підкарпатські русини”	[23]	
„Отечественная любовь Подкарпатских Русинов”, „Край родной” (по Рунебергу і Емволу), „На Верховині”	[17]	
„Родина”, „Край родной”, „На Бескиді”.	[20]	

Отже, тексти виділеної тематичної лінії виконували наступні завдання:

- тлумачили учням зміст понять "отчина", "рідний край";
- за допомогою прозових та ліричних мініатюр представляли красу рідних краєвидів;
- виховували почуття кровного зв'язку з рідною землею;
- сприяли формуванню етнічної самосвідомості у школярів.

У таблиці 1 відображено громадянсько-патріотичні цінності у краєзнавчому компоненті навчальних книг для читання.

Наступний тематичний блок, який широко представлений у аналізованих навчальних посібниках, - відомості про історико-культурне життя краю. Аналіз текстового компоненту виділено-го тематичного блоку дає підстави виділити групи:

- тексти про важливі історичні події у краї;
- про відомих історичних осіб;
- про духовно-культурні осередки Закарпаття – монастирі;
- історичні довідки про замки нашого краю.

Матеріал з історичного краєзнавства служив активному пізнанню та осмисленню історії "малої батьківщини". Так, озна-

йомлення з творчими біографіями видатних закарпатських діячів сприяли формуванню в учнів громадської національно-патріотичної активності, адже в текстах наводилися приклади відданого служіння рідному краю. Наприклад, у текстах про О.Духновича, які містилися в кожній із читанок, зазначалося, що треба йти тим шляхом, яким ішов Духнович: "любити свою родну мову, як он еї любив" та працювати, щоб наш народ піднести з темряви [8, с.267]. Як підкреслено у підручниках, будитель краю все своє життя віддав безкорисливій праці на благо народу: писав вірші, видавав підручники та календарі, а помираючи, "быль в полной надеждѣ на лучшую будущность своего народа" [17]. Про інших відомих діячів краю – А.Добрянського, І.Раковського, А.Павловича, Є.Фенцика, І.Сільвая, Ю.Ставровського, Є.Сабова учні знайомилися з тексту "Наши будители" [17]. Доповнювали відомості учнів про письменників та діячів рідного краю тексти "Наші письменники", "Єпископ А.Бачинський", "Наші діячі про-світи в Росії" [18].

Чимало епічних та ліричних полотен присвячених князю Лаборцю та Федору Корятовичу (див. табл.2).

Таблиця 2
Історико-культурний компонент краєзнавства

Тематичні групи	Твори навчальної книги	Виховний потенціал
Важливі історичні події	"Княжество русинів"[8], "Прихід мадярів"[15; 10], "Татари"[23; 17; 24]	Любов до рідної землі, свого народу, поглиблення знань про історію рідного краю, його найвидатніших діячів.
Відомості про відомих історичних осіб	"Князь Лаборець" [15; 23], "Князь Федор Корятович" [8; 15; 17; 23; 24], "Олександр Духнович" [7; 8; 14; 15; 16; 17; 18; 20; 23; 24;], "Святий Стефан І. Цар Угорській", "Цар Матій", "Князь Франциск Раковцій ІІ", "Василій Тарасович, єпископ мукачевській"[6], "Наш президент Т.Г.Масарик" [7; 8], "Михаїл Лучкай"[16], "Перший історик"(про І.Базилевича) [16], "Воевода Петро Петрович" [23], "Олександр Павлович" [20]	
Духовно-культурні осередки	"Грушевський монастир"[15; 22], "Чернецький монастир"[17; 24]	
Історико-культурні пам'ятки	"Невичанський замок" [4], "Ужгородський замок" [8; 15], "З історії Хустського замку" [15; 22], "Краєвий музей Легоцького" [18], "Наши замки" [24], "Замки на Подкарпатской Руси" [17]	

Цікаві легенди, перекази, історичні довідки підібрали укладачі навчальних книг про замки на Підкарпатській Русі – Хустський, Мукачівський, Ужгородський, Невичанський, Кіральногазський.

Таблиця 2 ілюструє тематичний блок історико-культурне життя краю у літературно-краєзнавчому компоненті читанок.

Текстовий матеріал виділеного тематичного блоку сприяв розширенню кругозору школярів, засвоєнню історико-краєзнавчих знань, формуванню позитивних ціннісних орієнтацій на основі ознайомлення із життям та діяльністю відомих історичних осіб краю.

Зміст оповідань наступної сюжетної лінії "Соціально-побутові орієнтири" дозволяє констатувати, що тексти виділеного блоку містили детальний опис життя, побуту, господарювання русинів, розкривали перед учнями ментальні особливості характеру жителів краю - їхню працелюбність та хазяйновитість, показували цінність людської праці як необхідну умову для виживання в гірських районах Закарпаття, прилучали дітей до найпоширеніших занять в регіоні – вівчарства, землеробства, лісового господарства.

Як видно з таблиці (див. табл.3) ряд оповідей приурочені розповідям про заняття сільськогосподарською працею краєм весною-літом – осінню. Такі тексти були спрямовані на виховання в дітей любові до рідної землі, сприяли органічному та

гармонійному зв'язку з рідною землею.

Популярністю в укладачів підручників користувалися художні нариси про "князів полонин" – вівчарів, які жили на лоні природи, харчувалися хоч "одноманітною, але здоровою їжею" [22, с.106], полонина була їхньою державою, в якій "підданими є стада овець", а вірний "телохранитель – овчарський пес" [17, с.167]. Вівчарі вміли готувати смачний овечий сир, а їхнє знаряддя праці – це "палиця в руці, цівка через плече, сопілка за поясом" [8, с.174].

Не менш цікавим, хоч і часто небезпечним, як зазначали автори навчальних текстів, було заняття "бокорахів". Про них, зокрема, діти дізнавалися, що "всю зиму роблять наші верховинці в соснових лісах", робота їхня дуже важка - "от рана до вечера мають тяжкий топор" [24, с.114], а коли закінчаться весняно-польові роботи, то "пуцаються в трудну дорогу" – сплавляти дерево по гірських річках [24, с.115].

Твори виділеної сюжетної лінії привчали дітей з раннього дитинства трудитися. Як підкреслено з цього приводу на сторінках підручника А.Волошина в одному із поетичних творів О.Духовича: "Не ганьба то працювати, землю орати, копати... не ганьба людям служити, из свого труда жити"[4, с.40].

У таблиці 3 відображено "Соціально-побутові орієнтири" у літературно-краєзнавчому компоненті читанок.

Таблиця 3
Соціально-побутова складова краєзнавства

Тематичні групи	Твори навчальної книги	Виховний потенціал
Життя - побут	"Родна хата" [4], "Домашнє життя русинів" [8], "Жизнь верховинців" [20], "Гуцульська хата"[15], "На полонині Манчул"[16], "Держися чисто!" [23], "Наше село" [14], "Верховинці" [23]	Заохочення до праці, привчання до ведення сільського господарства, ознайомлення із найпоширенішими ремеслами у краї.
Заняття сільськогосподарською працею	"Ораниця" [4], "Загорода", "Поле" [6], "На сінокосі і жнива" [14], "Наші русини на жнивах" [24], "Сінокос" [22], "Як сорочка в полю виросла" [6], "На полі осінню" [10], "Луцення кукурудзи" [15]	
Найпоширеніші ремесла	"Столяр", "Кузнец", "Портной", "Сапожник" [6], "Овчар" [4], "На полонині" [8], "Овчар на полонині" [17;22], "Плавленіє дерева" [24]	

Текстове наповнення змістової лінії "Народознавчі тексти" було спрямоване на ознайомлення школярів із фольклорним спадком, звичаями, традиціями та обрядами, поширеними на Закарпатті. Сюди слід віднести тексти, в яких показано дітям, як треба готуватися до найголовніших релігійних свят - Різдва, Великодня. У текстах йшлося про те, як діти напередодні свят вивчали колядки, готували собі "тайстрочки, щоб у них вложити заколядовані калачики, мідяники" ("Первая колядка" [17, с.66-68]), як на Новий рік хлопці ходять новолітувати, посівати ("На

Новий рік"[14]). Цікава розповідь "Як колядують у Росушці" із елементами театралізації (дійові особи - Береза, Коник, Гудак), яка містила оригінальні тексти пісень-колядок "хлопцеві", "газді", "жоні", "дівці" [16, с.37-40].

Чимало текстів зазначеної тематики присвячені розповідям про святого Чудотворця Миколая [4; 7; 14; 22] (Див. табл.4). Зазначимо, що мова цих текстів – легка, проста, доступна, позбавлена образності, однак підтверджена яскравими прикладами з життя дітей.

Таблиця 4
Народознавчий компонент краєзнавства

Тематичні групи	Твори навчальної книги	Виховний потенціал
Фольклор	"Солодка ми мамко", "У Сиготі, у болоті", "Яблонька", "Дала мене моя мамка". "Коляда"[6]; "Коломийка", "Новорічна щедрівка", "Коляда", "Як біла я ще маленька", "Дождь", "Осінь", "Веснянка", "Коляда господареві"[4]; "Щедровка"[15]; "Небо і земля"[18];	Усвідомлене засвоєння знань про етнічну культуру, Прилучення школярів до давніх звичаїв, обрядів, поширених у краї
Народознавчі тексти	"Легенда про Св. Миколая", "На святий вечір"[4]; "Великдень", "Поливальний Понеділок"[8]; "В ніч св. Миколая", "Різдво", "Христос воскрес", "Великдень"[15]; "Як колядують у Росушці"[16]; "Первая колядка"[17]; "Колядки [18];	

Дидактико-пояснювальні тексти народознавчого характеру виховували в учнів смиренність, глибоку повагу до народних рідних звичаїв та традицій, відповідального ставлення до релігійних свят, сприяли міцному засвоєнню етнокультурної інформації.

Автори аналізованих навчальних підручників ввели у

текстовий компонент (у незначній кількості) матеріал із географічного краєзнавства, який представлений творами двох типів – науково-популярними та художніми розповідями про природні багатства краю. Виділена змістова сприяла формуванню в школярів правильних просторових явлень про природу рідного краю;

усебічному вивченню природних, соціально-економічних явищ Закарпаття; формуванню екологічної культури.

У таблиці 5 відображено відомості з географічного краєзнавства у книгах для читання.

Таблиця 5
Географічне краєзнавство

Тематичні групи	Твори навчальної книги	Виховний потенціал
Особливості Карпатської природи	"Гори Підкарпатської Русі" [4], "Ліс" [8], "Стой" [17; 22], "Про що б могли говорити наші Карпати" [18], "Прогулька на Говерлу" [15], "Зимова природа на Верховині" [23]	Формування пізнавального інтересу до природи своєї місцевості, соціально-економічних особливостей краю; виховання любові до природи Закарпаття, бережливого ставлення до її багатств
Природні багатства рідного краю	"Ліси і полонини на Карпатах" [8], "Мінеральна вода на Підкарпатській Русі" [17], "Ріки Підкарпатської Русі" [4], "Тиса" [6], "Походження Тиси"(із мадярського народного переказу) [7], "Польза леса" [22]	
Соціально-економічне значення міст	"Ужгород" [17; 23], "Мукачево" [17], "Свалява" [15]	

Прикметною ознакою аналізованих підручників є багатий ілюстративний матеріал краєзнавчого характеру, який допомагає засвоювати учням зміст основних текстів. Це картинки із зображенням рідної хати, родини, церкви, ікони святих (Миколая-Чудотворця, Божої Матері), фотографії та зарисовки гір-

ських краєвидів, головних міст Закарпаття - Мукачева, Ужгорода, пам'яток архітектури (замків, монастирів), портрети відомих діячів краю. Необхідно підкреслити, що портрет О.Духновича містила кожна навчальна книга.

Таблиця 6
Краєзнавчі ілюстрації у книгах для читання

Тематичні блоки	Позатекстовий компонент – краєзнавчі ілюстрації
Історико-культурне життя краю	"Мункачський монастирь", "Мункачська крѣпость"[22]; "Хустський замок"[24]; портрети – Добрянський, Духнович, Раковський., Павлович, Сільвай, Фенцик, Ю.Ставровський - Попрадов[17,18]; "Князь Федор Корятювич"[8,23]
Соціально-побутові орієнтири	Ілюстрації супроводжують тексти: "Домашнє життя русинів", "На полонині", "Літо"[8], "Вівця"[7], "Село"[4], "Плавлення дерева" (ілюстрація "Бокорашіна Тиси")"[24]
Фольклор та народознавчі тексти	"Святий вечер"[4], "Посвящення пасхи"[17]
Громадсько-патріотичні цінності	"Наша мила Верховина"[17], "Краєвид Тиси"[24]
Географічне краєзнавство	"Главный город Подкарпатской Руси: Ужгород"[17]

Отже, всі читанки, які використовувались у шкільництві Закарпаття з початку ХХ століття по 1944р., містили у значному обсязі літературно-краєзнавчий матеріал. Оскільки, продовжуючи традиції, започатковані галицькими педагогами, були побудовані за методичним принципом - "від близького до далекого", "від свого – до чужого". Укладачі цих підручників орієнтувалися на високоморальні твори, сповнені патріотизму. Етнічна ідея була основним критерієм у доборі творів для читання.

До недоліків, із сучасного погляду, віднесемо, по-перше, відсутність методичного апарату, адже жоден із аналізованих підручників не забезпечував функцію контролю та систематизації засвоєних літературно-краєзнавчих знань. По-друге, більшість навчальних книг для читання створювалися в умовах мовної дискусії чи так званого "язикового хаосу". Але цей суспільно-історичний фактор аж ніяк не применшує великої цінності аналізованих видань.

Отже, здійснений нами аналіз регіональної складової змісту читанок дозволяє виділити ряд спільних особливостей. Серед них найстотнішими є такі:

- 1) у книгах для читання тісно пов'язана соціокультурна та природничо-географічна краєзнавча складова;
- 2) підручники подавали комплексні відомості про регіон,

формуючи в учнів цілісну картину рідного краю;

3) літературне краєзнавство у навчальних книгах вибудовано на основі дидактичних принципів системності, послідовності, зв'язку навчання з життям;

4) добір текстів з літературного краєзнавства сприяв патріотичному, трудовому, естетичному, екологічному вихованню учнів;

5) твори регіональної літератури розширювали кругозір, пізнавальні та творчі здібності школярів;

6) літературно-краєзнавча складова у змісті читанок сприяла формуванню в учнів почуття гордості за рідний край, поваги до мови, культури, історії, почуття любові до навколишнього середовища.

Таким чином, аналізовані підручники – самобутні історико-педагогічне явище. Створені в часи розквіту, "зоряності" краєзнавства як дидактичної категорії, виконуючи роль надійного антиасимілятивного засобу у конкретній освітньо-виховній парадигмі, вони забезпечували інтеграцію особистості в систему світової і національної культур шляхом засвоєння регіональних культурно-історичних цінностей.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом навчальних програм з літературного краєзнавства.

Література та джерела

1. Бейлинсон В.Г., Зуєв Д.Д. О функциональном подходе к оценке школьных учебников / В.Г.Бейлинсон, Д.Д.Зуев // Проблемы школьного ученика. – М.: Просвещение, 1977. – Вып. 5. – С.42-54
2. Волошин А. Азбука карпато-руського и церковно-славянського чтенія / Августин Волошин. – Ужгород: Уніо, 1921. – 102 с.
3. Волошин А. Азбука угро-руського и церковно-славянського чтенія / Августин Волошин. – Унгар: Уніо, 1908. – 110 с.

4. Волошин А. Мала читанка для II і III класу народних шкіл / Августин Волошин. – Ужгород: Унію, 1925 – 125 с.
5. Волошин А. Читанка для II класу народних шкіл / Августин Волошин. – Ужгород: Унію, 1921. – 77 с.
6. Волошин А. Читанка для угро-руської молоді. Частина перша для нижчих класів народних шкіл / Августин Волошин. – Унгар: Унію, 1908. – 255 с.
7. Волошин А. Читанка для IV і V шкільних років народних шкіл. Частина II / Августин Волошин. – Ужгород: Шкільна допомога, 1932. – 251 с.
8. Волошин А. Читанка для VI – VIII шкільних років народних шкіл. Частина III / Августин Волошин. – Ужгород: Видання педагогічного товариства Подкарпатської Русі, 1932. – 285с.
9. Височан Л.М. Дидактичні основи побудови підручників з природничо-математичних дисциплін для початкових шкіл України (1958-1991): дис...кандидата пед. наук: спец. 13.00.01 "загальна педагогіка та історія педагогіки" / Леся Михайлівна Височан. – Івано-Франківськ, 2008. – 247 с.
10. Другий цвіт дитячої мудрості для II класу народної школи. – Унгар: Видання регентського комісаріату, 1939. – 116 с.
11. Жерар Ф.-М., Росж'єр К. Як розробляти та оцінювати шкільні підручники // Ф.-М. Жерар, К. Росж'єр. – К.: "К.І.С.", 2001. – 352 с
12. Кодлюк Я.П. Теорія і практика підручникотворення у галузі початкової освіти України (1960-2000 рр.): дис...доктора пед. наук: спец. 13.00.01 "загальна педагогіка та історія педагогіки" / Ярослава Петрівна Кодлюк. – Тернопіль, 2005. – 460 с.
13. Маркуш О. Зорниця: перша книжочка до читання для руських дітей / Олександр Маркуш. – Ужгород: Свобода, 1925. – 128 с.
14. Маркуш О., Ревай Ю. Друга читанка для 2 поступного річника народних шкіл / О. Маркуш, Ю. Ревай. – Прага: Державне видавництво, 1937. – 132с.
15. Маркуш О., Ревай Ю. Отчина: читанка для 3-4 шкільного року народних шкіл / О.Маркуш, Ю.Ревай. – Прага: Накладом Державного видавництва, 1931. - 198 с.
16. Маркуш О., Ревай Ю. Світло: читанка для 7-8 шкільного року народних шкіл / О.Маркуш, Ю.Ревай. – Прага: Накладом Державного видавництва, 1932. – 411 с.
17. Микита М. Книга для читання для 4-5 шкільних років / Михайль Микита. – Ужгород: Видання Учителівського Товариства Подкарпатської Русі, 1938- 213 с.
18. Микита М., Попович В. Родина: книга для читання для 6-8 шкільних років / М.Микита, В.Попович. – Ужгород: Видання Учителівського Товариства Подкарпатської Русі, 1936. – 282 с.
19. Перший цвіт дитячої мудрості для I. Класу народної школи. – Унгар: Видання регентського комісаріату, 1939. – 112 с.
20. П'ятий цвіт дитячої мудрості для VII- VIII класу народної школи. – Унгар: Видання регентського комісаріату, 1939. – 248 с.
21. Седлачек А. Село, руська читанка / Антон Седлачек. – Ужгород: Типографія "Карпатія" Мукачево, 1927. – 271 с.
22. Третій цвіт дитячої мудрості для III – IV класу народної школи. – Унгар: Видання регентського комісаріату.1939. – 176 с.
23. Фотул Е., Заклинський Б. Зоря: читанка для 2 і 3 шкільного року народних шкіл / Е. Фотул, Б.Заклинський. - Прага: Державне видавництво, 1925. – 176 с.
24. Четвертий цвіт дитячої мудрості для V-VI класу народної школи. – Унгар: Видання регентського комісаріату,1939. – 264 с.

Стаття присвячена аналізу літературно-краєведчої складової в смислової і структурної організації підручників для читання з літературного краєзнавства, які використовувалися в школах Закарпаття (1900-1944рр.). Виділені підходи до побудови навчальної книги, які можуть обогатити теорію шкільного підручника з літературного краєзнавства.

Ключові слова: літературно-краєведча складова, текстовий компонент, тематичний блок, розглянуті підручники.

The article is devoted to the analysis of literary-regional constituent in semantic and structural organization of textbooks for reading on the literary study of a particular region, which were used in schools of Zakarpattia (1900-1944pp.). Approaches have been selected in relation to the construction of educational books, which enrich the theory of school textbook from the literary study of a particular region.

Key words: literature and regional studies component, the text component, thematic unit, analyzed textbooks.

УДК 37.013.42(477.87)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ О.В. ДУХНОВИЧА

**Машкаринець-Бутко Анжеліка Іванівна,
м.Ужгород**

В статті розкривається на фактичному матеріалі творча спадщина О.Духновича і характеризуються соціально-педагогічні аспекти його діяльності. Відзначається гуманістична спрямованість передових педагогічних ідей просвітителя. Звертається увага на благодійницьку діяльність педагога по відношенню до знедолених дітей, дітей-сиріт.

Ключові слова: педагог, спадщина, освіта, виховання, діти-сироти, товариство, благодійність.

Сирітство як соціальне явище, існує стільки ж, скільки й людське суспільство. Війни, епідемії, стихійні лиха призводили до того, що діти ставали сиротами. У класовому суспільстві з'явилося соціальне сирітство, яке зумовлено небажанням і не-

можливістю виконувати батьками свої обов'язки. Відомості про батьків, які відмовились від своїх дітей, знаходимо в Біблії.

Можна сказати, що – соціальне сирітство – відносно новий феномен життя українського соціуму.

Загального поширення він досяг, починаючи з 50-х років сучасного століття. Соціальне сирітство має тенденцію до поширення і на Закарпатті. Серед основних причин збільшення кількості соціальних сиріт, крім традиційних (асоціальна поведінка батьків, поширення алкоголізму та наркоспоживання), з'явилися і нові, характерні для періоду активних реформ у суспільстві, а саме: інфляція, безробіття, економічна нестабільність, зростання злочинності, бідність. Не випадково останніми роками становище дітей значно погіршилося. І це аксіома,